

Pers op zoek naar burger en consument

Bedenkingen bij de nieuwe civieke journalistiek in Vlaanderen

Daniël Biltereyst en Roland Van Gompel

Professor bij de vakgroep communicatie Universiteit Gent en assistent bij het dept. communicatiewet. KULeuven

De Vlaamse pers heeft in enkele jaren tijd een enorme evolutie ondergaan. Maar steeds opnieuw wordt het functioneren van de pers verklaard vanuit twee denkrichtingen: de liberaal-pluralistische en de kritische visie. De eerste aanziet de pers als 'onafhankelijke vierde macht', een soort publieke waakhond; de tweede benadert de pers vanuit de economische analyse. Aan de hand van de huidige evoluties in de Vlaamse pers blijkt dat deze tegenstelling niet strookt met de werkelijkheid.

Het debat over de maatschappelijke rol van de pers verzandt gemakkelijk in zwart-wit-tengestellingen en clichés. Het is pas vanop enige afstand dat de fundamentele transformaties en contradicties van de Vlaamse nieuwsmedia zich mooi aftekenen.

Nooit lagen kritiek en hoop op (betere) democratische instellingen zo dicht bij elkaar als nu. Ook de Vlaamse media lijken tot die instellingen te horen. Zelden lagen de Vlaamse nieuwsmedia scherper onder vuur dan de afgelopen maanden. Niet alleen in gerechtelijke en politieke kringen, maar ook in de pers zelf heerst grote ongerustheid ten aanzien van bepaalde journalistieke opties en uitgeversstrategieën. Er ontstond een virulent debat over het gebrek aan respect voor deontologische regels bij een bepaalde pers, over de grenzen en gevaren van onderzoeksjournalistiek, over een vermeend opportunisme om de lees- en verkoopcijfers op te drijven. De kritiek op de toenemende sensatiezucht en het populisme was nooit van de lucht. Naar aanleiding van het X1-feuilleton' in *De Morgen* scheen de pers zelfs opgesplitst in 'believers' en 'non-

believers', wat meteen een wrange bijmaak gaf: alsof journalistiek in Vlaanderen meer van doen had met geloof en irrationeel engagement dan met op harde feiten gebaseerde informatievoorziening en duiding.

Maar tegelijkertijd was de hoop die gesteld wordt in een onafhankelijke, kritische pers nooit sterker. Een pers die zich opwerpt als bondgenoot én katalysator van een nieuwe civieke cultuur. En inderdaad, sinds 'zwarte zondag' neemt een deel van de nieuwsmedia en vooral van de pers het voortouw in de campagne voor nieuwe politieke waarden. De pers speelde een voortrekkersrol in de mobilisatie van de Witte Mars, de drie geïnstitutionaliseerde machten werden in een aantal dossiers niet ontzien, terwijl het publiek zelden beter werd geïnformeerd over het reilen en zeilen van gerecht, politie en rijkswacht. Verschillende kranten stelden hun kolommen open voor publieke debatten en er werd indringend gediscussieerd over de maatschappelijke rol en de deontologie van de pers. De idee van de pers als een volwaardige 'vierde macht' hing voortdurend in de lucht.

Het is niet eenvoudig om deze contradicties in de huidige rol van de Vlaamse pers te begrijpen. Het gevaar bestaat dat de strategie van één of enkele kranten (met voorop *De Morgen*) te breed wordt uitgesmeerd en dat er helemaal geen sprake is van een nieuwe journalistiek. In het allerslechtste scenario gebruikt de pers slechts het discours van een meer open, kritische waakhond als een poging om de consument te binden, of is de kritiek op de gevestigde machten slechts populisme en een middel tot zelf-legitimering van de pers. In het allerbeste scenario echter is de kritiek op bepaalde praktijken onlosmakelijk verbonden met een fundamentele herbronning van de democratische rol van de journalistiek, gebaseerd op meer onafhankelijkheid van de politiek-economische macht en een groter maatschappelijk engagement. Vergelijkingen met het buitenland gaan nooit helemaal op (zeker niet met de Verenigde Staten), maar in dat optimistische scenario zouden we kunnen gewagen van sporen van zoiets als het 'public' of 'civic journalism'-fenomeen [1]. De kernidee van deze Amerikaanse beweging, die werd ingezet op het einde van de jaren '80, is dat de nieuwsmedia niet alleen falen in het verschaffen van degelijke informatie, maar ook dat ze volledig zijn opgegaan in het establishment. De idee van 'civic journalism' is dat de media opnieuw ten volle hun democratische rol moeten opnemen. De journalist moet niet alleen informeren, maar draagt een bredere verantwoordelijkheid ten aanzien van de werking van het democratische bestel en het voortdurend aanzwengelen van het publieke debat. De journalist engageert zich ten volle en staat in direct contact met en ten dienste van de lezer: niet als consument, maar als burger.

Civieke journalistiek: oud concept in nieuwe kleren?

In bepaalde journalistieke kringen is het *bon ton* om met het begrip 'public journalism' te goochelen. Het geeft uiting aan een reële democratische bekommernis en een wil tot grotere onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid. Maar hoe nuttig, vernieuwend en stimulerend deze nieuwe civieke journalistiek ook moge zijn, zo vernieuwend is het helemaal niet. Integendeel, heel wat

van de basisideeën hierover vindt men al terug in oudere denkkaders over de relatie tussen pers en maatschappij. Eenvoudig gesteld onderscheidt de wetenschappelijke literatuur [2] twee polen in deze relatie. Het traditioneel liberaal-pluralistisch denkkader stelt dat de media moeten functioneren als een publieke waakhond ter controle van de staat en de overheid. Als 'vierde macht' biedt ze de burgers een onafhankelijk forum voor informatie en debat, wat meteen hun deelname aan het politieke leven mogelijk maakt. De pers speelt dus een centrale rol in de vorming en de expressie van de publieke opinie. Om deze cruciale rol in de constitutie van de publieke sfeer te vervullen, is volledige onafhankelijkheid van de staat noodzakelijk. In de liberale traditie is de vrije markt het meest optimale systeem om een 'free marketplace of ideas' gestalte te geven. De opheffing van de perscontrole door de staat rond het midden van de 19de eeuw betekende dan ook het begin van een nieuw tijdperk voor de organisatie en maatschappelijke rol van de media. Zoals bekend speelde België in dit proces een voortrekkersrol met de grondwettelijke erkenning van de persvrijheid (1831) en de afschaffing van de zegelbelasting (1848). Zoals in heel wat andere landen bloeide er op het einde van vorige eeuw ook bij ons, parallel met de ontwikkeling van de politieke partijen, een vrije politieke opiniepers op [3].

Bij dit alles moet opgemerkt worden dat (inherente) uitwassen en dysfuncties van een liberaal, commercieel systeem en van de economische wetmatigheden van de markt, zoals een ongebreidelde sensatiedrang, in de loop van de 20ste eeuw binnen de liberale traditie zelf reeds hebben geleid tot (normatieve) verfijningen van het gangbare model. In wat sinds de jaren '50 bekend staat als de sociale verantwoordelijkheidstheorie van de media [4] wordt aan het 'heilige' basisprincipe van de persvrijheid ook een maatschappelijk plichtsbewustzijn vanwege de media gekoppeld. Deze publieke verantwoordelijkheid moet worden verzekerd door zelfdiscipline (bv. via de naleving van deontologische codes) of, en slechts indien het niet anders kan, door een interventie vanwege de overheid (bv. via perssubsidies om het behoud van het plura-

lisme in de pers te verzekeren). In dit normatieve schema, dat getrouw aan het liberale gedachtengoed voorrang geeft aan persvrijheid en zelfregulering, liggen dus de opties besloten die ook nu het onderwerp uitmaken van het debat over de rol en werking van de pers: zelfcontrole (deontologie) of overheidsoptreden (b.v. correctionalisering van persmisdrijven). Ook de basisprincipes van de 'nieuwe' civieke journalistiek vinden we hier terug, al impliceert deze laatste een wat verdergaand, actief maatschappelijk project. Een en ander mag aantonen dat de actuele verhitte discussies noch de discursieve termen waarmee veelvuldig wordt geschermd, totaal nieuw zijn.

De mythe van de vierde macht

Omwille van de bovengenoemde dysfuncties, die zich trouwens al voor de eeuwwisseling duidelijk manifesteerden in de pers van vooral grotere buurlanden als Engeland, Frankrijk en Duitsland, worden in het (alternatieve) marxistisch-kritisch denkkader heel wat vraagtekens geplaatst bij het vrijemarktsysteem als organisatievorm voor de pers. Volgens deze denkrichting is het liberale concept van de 'vierde macht' een mythe, die voortdurend aangevoerd werd en wordt om dit systeem te legitimeren. Zo ging de idee van de pers als 'vierde macht' historisch volledig voorbij aan de politieke en economische realiteit van de krantenwereld. Er was slechts een schijnbare onafhankelijkheid, gezien de sterke politieke bevoogding van de pers die in vele landen als een onderdeel of verlengstuk van het partijstelsel functioneerde. Daarnaast was er uiteraard het commerciële karakter van de pers en de economische logica van de markt. Deze maken de 'vierde macht' tot een paradoxaal concept, geprangd als de pers zit tussen hoge politieke aspiraties en grote commerciële druk [5]. Volgens dit kritisch denkkader betekende de afschaffing van de staatscontrole op de pers geenszins een overgang naar populaire democratische controle. Het was vooral een bewuste vervanging van directe controlemaatregelen door het meer gesofistikeerde, indirecte en misschien meer efficiënte controlesysteem van de markt ten voordele van de politiek-economi-

sche belangen van de heersende klasse. Een vooraanstaand kritisch denker als James Curran [6] beschrijft de klassieke liberale conceptie van de democratische rol van de media als een reliëf uit een ver verleden, dat, ondanks de zoveel, ingrijpende transformaties in de media en de maatschappelijke realiteit, doorheen de 20ste eeuw voortdurend en kritiekloos naar voren wordt geschoven. Dit vaak om een (economische) *laissez-faire*-politiek ten aanzien van de pers te rechtvaardigen. De parallellen met de nieuwe civieke journalistiek als discours zijn niet veraf.

Het is belangrijk aan te stippen dat dergelijke kritische argumenten over de politiek-economische vormen van afhankelijkheid en controle meer zijn dan louter discours. Vanuit dit klassieke denkkader werd bijzonder veel empirisch onderzoek verricht naar de controle van de informatie-industrie. Vele kritische analyses hebben onder meer de impact van de escalerende productiekosten en van de hoge kapitaliseringsgraad en de schaalvergroting in de dagbladindustrie belicht. Deze factoren leiden dan op hun beurt tot concentratie, oligopolistische marktdominantie, hoge toetredingsbarrières tot de markt, toenemende controle van de pers door financiële holdings en industriële concerns en een algemene daling van het aantal dagbladtitels en (onafhankelijke) uitgevers op de markt. Vanuit een kritische invalshoek worden deze tendensen vooral op de korrel genomen omwille van hun gevolgen voor de 'publieke sfeer': hierbij moet blijken hoezeer de pers in werkelijkheid is afgeweken van het ideaalbeeld van een vrij, onafhankelijk, *pluriform en representatief forum voor democratische participatie, controle en debat*. Of anders gezegd: hoe deze ontwikkelingen de diversiteit van de pers inperken; hoe ze specifieke sociale groepen en belangen uitsluiten van publieke representatie; hoe ze de pers doen conformeren aan de dominante visies en belangen in de maatschappij; of hoe ze concreet een overwicht van de rechts-conservatieve pers in de hand werken. Ook de rol van reclame en de nefaste inhoudelijke implicaties van commercialisering (zoals standaardisering, dramatisering, oppervlakkigheid) komen veelvuldig aan bod in kritische onderzoekstradities. Zo zou er een groeiende

(kennis)kloof ontstaan doordat reclame zorgt voor een sociaal-economische differentiatie of polarisering tussen doelgroepen en publicaties: aan de ene kant is er een 'up-market'-beweging met kwaliteitskranten voor een elitepubliek, aan de andere kant zijn er populaire dagbladen en tabloids voor een breder massapubliek. Klassiek is ook dat vooral in dit laatste segment 'ethische' problemen i.v.m. vervlakking en verloedering

van de journalistieke waarden en normen aan de orde worden gesteld.

Karikatuur van een laat-kapitalistische pers

Het is helemaal niet moeilijk deze laatste argumenten te toetsen, zeker niet voor de Vlaamse pers. Men kan zelfs stellen dat de Vlaamse dagbladpers, meer nog dan die in andere Europese landen, een ware karikatuur vormt van de

Tabel I
Dagbladtitels en dagbladketens in Vlaanderen, 1948-1997

1984	1979	1997
1. De Standaard Het Nieuwsblad	1. De Standaard Het Nieuwsblad	1. De Standaard Het Nieuwsblad
2. De Gentenaar De Landwacht	De Gentenaar (1959) De Landwacht (1959) (1978+)	De Gentenaar
3. Het Handelsblad	Het Handelsblad (1957) (1979+)	
4. Het Nieuws van de Dag	Het Nieuws van de dag (1957) (1966+) 't Vrije Volksblad (1948) (1966+)	
5. Het Volk	2. Het Volk	Het Volk (1994)
6. De Nieuwe Gids De Antwerpse Gids 't Vrije Volksblad	De Nieuwe Gids (1950) De Antwerpse Gids (1950) (1975+)	De Nieuwe Gids (1994) (1995+)
7. Het Belang van Limburg	3. Het Belang van Limburg	2. Het Belang van Limburg
8. Gazet van Antwerpen Gazet van Mechelen De Gazet (1996+)	4. Gazet van Antwerpen Gazet van Mechelen	Gazet van Antwerpen (1996) Gazet van Mechelen (1996) (1996+)
9. Het Laatste Nieuws	5. Het Laatste Nieuws	3. Het Laatste Nieuws
10. De Nieuwe Gazet	De Nieuwe Gazet (1957)	De Nieuwe Gazet
11. De Volksgazet	6. De Morgen (1978°)	De Morgen (1989)
12. Vooruit	Vooruit	Vooruit (1989) (1991+) De Antwerpse Morgen (1983°) (1993+)
13. De Rode Vaan (1958+)	7. De Financieel Econ. Tijd (1968°) 8. De Lloyd (1979°)	4. De Financieel Economische Tijd 5. De Lloyd
19 titels/13 ketens (13 redactioneel autonoom)	14 titels/8 ketens (8 redactioneel autonoom)	11 titels/5 ketens (8 redactioneel autonoom)

Bronnen: Van der Biesen, W. (1979), 'Dertig Jaar Belgische Dagbladpers: Evolutieschets 1948-1978', pp.185-212, in: J. Servaes (red.), *Het Web van de Media-Business. Doorlichting van de Bewustzijnsindustrie in Vlaanderen*. Leuven, Kritak; BVDU (1995), *De Belgische Dagbladpers in Cijfers, 1980-1994*. Brussel: BVDU (geactualiseerd; de jaren aangegeven tussen haakjes staan voor de datum van overname van de dagbladtitel, de datum van verschijnen van de dagbladtitel (indien gevolgd door °) of de datum van verdwijnen van de dagbladtitel (indien gevolgd door +).

laat-kapitalistische pers zoals radicaal-kritische opvattingen deze percipiëren. Enkele van de meest in het oog springende structurele ontwikkelingen in de sector in de naoorlogse periode maken dit duidelijk. Eerst en vooral zijn er uiteraard de ingrijpende eigendomsverschuivingen binnen de pers, de ketenvorming en de spectaculaire daling van het aantal kranten [7]. In de naoorlogse periode daalde het aantal dagbladtitels in Vlaanderen van 19 (1948) tot 11 (1998). Zoals tabel 1 (op blz.7) aangeeft ging het aantal autonome redacties van 13 naar 8. Het meest opzienbarend is het aantal onafhankelijke dagbladuitgevers, waar we een daling merken van 13 naar 5 ketens. Op dit ogenblik wordt de Vlaamse dagbladmarkt gedomineerd door slechts drie grote krantengroepen, die negen algemene titels op de markt brengen, samengesteld door zes onafhankelijke redacties. De Vlaamse dagblad-

sector is m.a.w. steeds meer geëvolueerd naar een oligopolistische aanbodsstructuur, die momenteel tot één van de meest frappante in Europa kan worden gerekend. Al in 1990 behoorde België (en Vlaanderen) tot de Europese landen met de hoogste concentratiegraad in de krantensector. En sindsdien is dat met de overname van *Het Volk* door de Vlaamse Uitgeversmaatschappij (1994) en het 'samengaan' van *Het Belang van Limburg* en *Gazet van Antwerpen* in de Regionale Uitgeversgroep (1996) nog gestegen. In de periode 1990-97 is het marktaandeel (inzake verkoop) van de twee grootste dagbladgroepen in Vlaanderen (de VUM en De Persgroep) gestegen van 57 naar 73% (zie tabel 2).

Los van de vraag die deze oligopolistische marktstructuur stelt ten aanzien van de werkelijke diversiteit en representativiteit van de pers, is het van belang erop te wijzen dat, zoals de

Tabel 2

De Vlaamse dagbladpers: verkoop en lezerspubliek, 1990-1997

dagbladgroepen dagbladtitels	verkoop 1990	verkoop 1997	aandeel 1997 (in%)	lezerspubliek 1995-1996
VUM				
De Standaard	324 563 [*]	76 220	7.6	284 000
Het Nieuwsblad/De Gentenaar		235 994	23.5	272 800
Het Volk	155 156	115 831	11.5	392 100
RUG				
Het Belang van Limburg	95 843	99 486	9.9	309 300
Gazet van Antwerpen	55 191	123 572	12.3	459 200
De Persgroep				
Het Laatste Nieuws/De Nieuwe Gazet	228 940	260 947	26.1	719 900
De Morgen	31 633	41 516	4.1	158 400
Uitgeversbedrijf Tijd				
De Financieel Economische Tijd	31 619	39 165	3.9	96 100
Antwerpse Lloyd				
De Lloyd	10 600	10 600	1.1	n.a.
Totaal (x1000)	1.034	999.3	100.0	3.148

Bronnen: *Centrum voor Informatie over de Media (CIM)*, cijfers gepubliceerd in *Mediagids* en *Argus, Nieuwsbrief voor Media en Communicatie*: het verkoopcijfer voor *De Lloyd* is gebaseerd op verklaringen van de uitgever en omvat tevens de Franstalige versie *Le Lloyd*.

[*] De betaalde verspreiding in 1990 omvat zowel *De Standaard* als *Het Nieuwsblad/De Gentenaar* (aparte cijfers zijn niet bekend).

geschiedenis van de Vlaamse krantenwereld ook aantoon, een te sterke greep van enkele groepen op de markt de toegang daartoe te veel kan beperken. In de naoorlogse pers werden in die zin verscheidene pogingen ondernomen om nieuwe titels te lanceren, waarbij de mislukking vaak mede te wijten was aan tegenkanting en te grote marktcontrole. Bovendien is de reikwijdte van de persbedrijven vooral de laatste 10 jaar nog aanzienlijk gegroeid onder impuls van multimediale integratiestrategieën, zodanig zelfs dat een aanzienlijk deel van de Vlaamse pers- en audiovisuele mediasector wordt gecontroleerd door een handvol multimediatiegroepen. Deze 'informatiebedrijven' hebben trouwens ook overduidelijk hun oog laten vallen op de nieuwe informatie- en communicatietechnologieën, om hun gediversifieerde activiteitenmix nog verder aan te vullen met allerhande multimediatoepassingen en -diensten. Opmerkelijk is ook dat de Vlaamse regering, die eerder al de verstengeling tussen pers en omroep om economische én culturele redenen heeft gestimuleerd (zie b.v. het Kabeldecreet van 1987), eraan denkt de uitgever te steunen in deze ontwikkeling [8].

Een tweede, zeer belangrijke tendens is de structurele depolitisering van de pers, of de ge-

leidelijke overgang van een openlijk gepoliti-seerde opiniepers, geassocieerd met partijen, vakbonden en andere sociaal-politieke organisaties, naar een commerciële persindustrie. Met de loskoppeling van *De Morgen* van de socialistische vakbond en partij in de jaren '80, de overname van de christelijke arbeiderskrant *Het Volk* door de VUM (1994) en wat uiteindelijk een overname is geworden van *Gazet van Antwerpen* door Concentra (1996), is de partijkrant verdwenen en zijn de institutionele eigenaars zo goed als volledig vervangen door kapitaalkrachtige familieholdings, financiële concerns en industriële bedrijven. Deze overgang van een politieke naar een industriële controle van de pers heeft gezorgd voor een (partij)politieke ontvoogding en, via de invoering van een meer pragmatische, marktgerichte beleidsfilosofie en -management, voor een aangescherpt lezersbewustzijn, maar dienovereenkomstig ook voor een grotere commerciële druk. Deze manifeste structurele verschuiving heeft bovendien nog andere belangrijke schaduwzijden. Zo is het duidelijk dat de conservatieve pers sinds de tweede wereldoorlog voortdurend terrein heeft gewonnen, terwijl de communistische en socialistische pers verviel (zie tabel 3). Dit hangt ook samen met

Tabel 3

Aandeel in de totale oplage van de Vlaamse dagbladpers volgens politieke oriëntatie, 1958-1995 (in %)

	1985	1968	1978	1988	1995
katholiek	57.45	65.90	66.10	70.92	69.48
liberaal	27.90	24.50	24.85	24.77	26.78
socialistisch	13.83	9.60	9.05	4.31	
communistisch	0.82				
onafhankelijk/neutraal					3.74
totale oplage (%)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
(x 1000 exemplaren)	1.224	1.221	1.185	1.217	1.145

Bronnen: Voor de jaren 1958, 1968 en 1978: Van der Biesen, W. (1979), 'Dertig Jaar Belgische Dagbladpers: Evoluteschets 1948-1978', pp.185-212, in: J. Servaes (red.), *Het Web van de Media-Business. Doorlichting van de Bewustzijnsindustrie in Vlaanderen*, Leuven, Kritak. Voor 1995: Centrum voor Informatie over de Media (CIM), cijfers gepubliceerd in *Mediagids*; de gespecialiseerde dagbladen *De Financieel Economische Tijd* en *De Lloyd* zijn niet verrekend in de weergegeven cijfers.

de geleidelijke verschuiving naar meer politiek onafhankelijke, 'ontzuilde' kranten (cf. *De Morgen*), maar feit blijft dat er momenteel in Vlaanderen strikt genomen geen pers meer is die zich openlijk links-progressief profileert. Bovendien zijn er gegronde redenen om aan te nemen dat een analyse van de eigendomsstructuren van de grote Vlaamse persgroepen zou uitwijzen dat deze ondernemingen grotendeels beheerd en gecontroleerd worden door families met een conservatieve, (centrum)rechtse signatuur.

In het verlengde van bovengenoemde tendensen van depolitisering, commercialisering en industrialisering kan ook een andere opvallende verschuiving in de naoorlogse Vlaamse pers worden aangehaald, die betrekking heeft op de marktpositionering en -segmentatie. De Vlaamse pers was traditioneel een typische 'mid-market'-pers, wat zoveel betekende als een middelmatige pers zonder uitgesproken kwaliteitskranten aan de ene kant en zonder echte, sensatiegeile tabloids aan de andere kant. De marktpositionering vond grotendeels plaats op basis van politiek-ideologische oriëntaties. Mede onder impuls van bredere maatschappelijke veranderingen zoals ontzuiling, is de pers echter geëvolueerd naar een nieuwe vorm van marktsegmentatie op basis van vooral sociaal-economische criteria. In plaats van een ideologisch gedifferentieerde pers die zich nagenoeg exclusief richtte op een brede 'middenmarkt', is er nu veel meer een duaal (beter: meervoudig) perssysteem ontstaan. Aan de ene kant bloeit er een groep kwaliteits- of elitebladen (*De Standaard*, *De Morgen*, *De Financieel Economische Tijd*), die de afgelopen jaren in oplagen beloond werden voor hun inspanningen. En aan de andere kant is er zonder twijfel een sterk proces van (inhoudelijke) 'tabloïdisering' naar de onderkant van de markt toe. Deze schematisering is verre van strikt hanteerbaar en tussenposities en overlappingsen bestaan. Niettemin lijkt in beide segmenten een enigszins aparte (verschillende doelpublieken), maar vrij hevige concurrentiestrijd te bestaan, die niet langer in overwegend politieke en ideologische standpunten wordt uitgevochten, maar vaak zelfs meer op het promotionele dan op het inhoudelijke vlak.

De politiek-ideologische profielen van en verschillen tussen de kranten zijn bijgevolg verwaterd; het past veeleer te spreken van een ontwikkeling in de richting van ideologische 'catch-all'-kranten, die zich met hun meer impliciete en/of versplinterde strekkingen doorgaans in het politieke centrum ophouden. Dit maakt een classificatie van de pers volgens politieke strekkingen zoals in tabel 3 heden ten dage erg problematisch. Maar bovenal betekent dit dat de traditionele invulling van het begrip 'pluralisme', zoals dit ook sinds de jaren '70 het persbeleid in ons land heeft bepaald, grotendeels achterhaald is. Zoals bekend werd in België, net als in andere West-Europese landen op een bepaald crisismoment (de jaren '70) overgegaan tot een politieke interventie in de perssector. Er kwam een subsidiesysteem in voege met de bedoeling het marktmechanisme bij te sturen, de concentratiebeweging tegen te gaan en een economisch gunstiger klimaat te scheppen. Overheidssteun moest de opinieverscheidenheid in de dagbladers bewaren. Het is nu duidelijk dat dit mechanisme grotendeels - sommigen zijn cynischer - heeft gefaald. De 'vrije' markt heeft het gehaald op de 'zorgzame' overheid in de vorm van ongekende concentratie (en de teloorgang van de links-progressieve pers), terwijl de hele achterliggende logica van het steunbeleid steeds meer werd ondermijnd.

Eindelijk bevrijd?

De vraag blijft nu natuurlijk wat de precieze betekenis is van deze structurele ontwikkelingen voor de maatschappelijk cruciale positie van de pers als publiek forum voor informatie en debat [9]. Is het niet bijzonder opvallend dat pas nu, wanneer de pers eindelijk verlost is van haar politieke ketens, ze haar taak van kritische waakhond kan opnemen. Is dit dan geen bevestiging van de basishypothesen van een meer liberaal-pluralistisch gedachtengoed? Want dit is de echte contradictie van wat er zich afspeelt in de Vlaamse pers: een door en door geconcentreerde, gesloten en (vanuit een extern oogpunt) niet-pluralistische markt lijkt zich open te stellen voor debat en verschillende meningen en neemt een meer kritische houding aan ten aanzien van de demo-

cratische instellingen. Het geval *De Morgen* is een mooie illustratie van het complex en dubbelzinnig karakter van deze tendensen: de krant weet, als enige erfgenaam van de linkse pers, te overleven dankzij de vruchtbare bodem van een financieel welvarender krantengroep van een compleet andere ideologische signatuur. Het lijkt er m.a.w. op dat de historisch overheersende tendensen van concentratie, depolitisering en commercialisering niet alleen nefaste maatschappelijke implicaties hoeven te hebben; of dat de structurele ontwikkelingen in de pers misschien wel heel wat minder dramatisch zijn dan ons overzicht laat uitschijnen. En dan belanden we natuurlijk bij de aloude discussie omtrent de relatie tussen de economisch-materiële basisstructuur van controle en bezit (zeg maar onderbouw volgens een overjaarse terminologie) enerzijds, en de maatschappelijke rol en de symbolisch-discursieve betekenissen van de media anderzijds. Het is natuurlijk nog te vroeg om de precieze beweegredenen te beoordelen en de uitkomst van de nieuwe civieke journalistieke aanpak in te schatten, maar het lijkt wel alsof met de nieuwe mediaconstellatie het liberaal-pluralistische gedachtegoed wordt gerestaureerd en in een nieuw (civiek) kleedje wordt gestoken. Tot op zekere hoogte zou men inderdaad de argumenten van aanhangers van de liberaal-pluralistische positie, waaronder vele journalisten, uitgever en politici [10], kunnen volgen, die stellen dat de positie van de pers als Vierde Macht en democratisch (burger)forum de voorbije jaren werd versterkt.

Eén van deze argumenten stelt dat de ontwikkelingen in de pers (depolitisering, groei naar 'catch-all'-kranten, verwatering van een duidelijk ideologisch profiel) slechts een weerspiegeling vormen van wat er zich voordoet in onze maatschappij (postmodern kiezen à la carte, vlotende kiezer, afbrokkeling van het klassegebonden kiespatroon, convergentie van politieke partijprogramma's). Of: onze kranten weerspiegelen maatschappelijke tendensen. Dit argument bevat zeker een kern van waarheid, voor zover het politieke centrumposities betreft, maar wat de links-progressieve pers betreft, blijft er een leemte. De grenzen van het ideologisch spectrum

van de Vlaamse dagbladpers worden vandaag bepaald door onafhankelijke en centrum(rechtse) posities, met de aanvaarding van een sociaal gecorrigeerd vrijemarktsysteem als gemene deler.

Een ander argument is dat de externe diversiteit van de pers nu is vervangen door een groter intern pluralisme, met meer open kranten en meer diverse opinies, die op adequatere wijze de maatschappelijke diversiteit weerspiegelen. Dit lijkt zeker te gelden voor de kwaliteitskranten, die meer aandacht schenken aan en plaats ruimen voor opiniestukken, geschreven door (externe) experts, beleidsmakers en lezers, terwijl ook de editoria's en commentaren van eigen medewerkers meer als individuele dan wel als institutionele standpunten naar voren worden geschoven. De politieke schandalen van de afgelopen jaren mondden uit in een ronduit verbazingwekkende toename van het aantal bladzijden besteed aan discussie en externe opinie. De vraag rijst echter of deze zichtbare veranderingen echt een illustratie vormen van een reële overtuiging en intentie om zich te profileren als onafhankelijke, open fora voor publiek debat. Of is het integendeel slechts een pose, een manier om alle ideologische stromingen binnen hun specifieke, sociaal-economisch omschreven doelgroepen in te kapselen, naar het voorbeeld van de 'catch all'-opstelling van vele politieke partijen? Bovendien kan men zich afvragen in hoeverre opinie en debat (goed gelezen bladzijden in kwaliteitskranten) ook niet op een strategische omfloerste manier worden ingebed in een allesoverheersend commercieel raderwerk. Gaat het niet vaak niet om zorgvuldig georkestreerde en verpakte vormen van conflict, spektakel en zelfs entertainment?

Een derde argument heeft betrekking op de onafhankelijkheid en de functie van kritische waakhond. Men zou verstedd staan van het groot aantal politieke schandalen die door de pers de afgelopen jaren werden onthuld en uitgepluisd, en waarbij vaak eminente (socialistische) politici in diskrediet werden gebracht of tot ontslag werden gedwongen (het Agusta-schandaal, het ontslag van NAVO-Secretaris-Generaal Willy Claes, de zaak-Di Rupo, de partijfinanciering van de PS/SP, de moord op André Cools en het Luikse